

Warszawa, 16.04.2021 r.

Prof. dr hab. Marzena Jeżewska-Zychowicz
Katedra Badań Rynku Żywności i Konsumpcji
Instytut Nauk o Żywieniu Człowieka
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

RECENZJA

**rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. Katarzyny Żyłka
pt. Postawy i zachowania młodzieży wobec napojów energetyzujących oraz
uwarunkowania ich akceptacji**

**wykonanej w Katedrze Zarządzania Jakością, Wydział Zarządzania i Nauk o Jakości,
Uniwersytet Morski w Gdyni
pod kierunkiem promotora dr hab. inż. Anety Ociecek, prof. UMG i promotora
pomoconiczego dr inż. Witolda Koziroka**

Recenzję sporządzono na podstawie dokumentacji przesłanej przez Radę Naukową Wydziału Zarządzania i Nauk o Jakości Uniwersytetu Morskiego w Gdyni oraz Ustawy z dn. 14 marca 2003 roku o stopniach i tytułach naukowych, z późniejszymi zmianami.

Zgodnie z wymogami Ustawy, recenzja rozprawy doktorskiej mgr inż. Katarzyny Żyłka obejmuje ocenę adekwatności podjętego tematu z dyscypliną Nauki o Zarządzaniu i Jakości, aspekty formalne, metodologiczne i merytoryczne pracy. Szczegółowej ocenie poddano: problem naukowy i temat rozprawy, układ treści, cele i hipotezy badawcze, metodykę badań, wartość merytoryczną i aplikacyjną pracy oraz przedstawiono uchybienia i braki. Na tej podstawie przedstawiono uzasadnienie dotyczące oryginalności rozwiązania problemu naukowego, ogólnej wiedzy teoretycznej Doktorantki w danej dyscyplinie oraz umiejętności samodzielnego prowadzenia badań.

Ocena zasadności podjęcia problematyki sformułowanej w tytule rozprawy.

U podstaw koncepcji rozprawy doktorskiej mgr inż. Katarzyny Żyłka znajdują się kwestie związane z zachowaniami i postawami młodzieży wobec napojów energetyzujących oraz uwarunkowaniami akceptacji tych produktów. Problem badawczy podjęty przez Doktorantkę ma ważne znaczenie społeczne, duży potencjał eksploracyjny i realne zastosowanie aplikacyjne. Pomimo wzrostu świadomości żywieniowej i zdrowotnej w dalszym ciągu obserwuje się występowanie nieprawidłowości w żywieniu, także w grupie młodzieży. Duże spożycie napojów energetyzujących pogłębia negatywne skutki innych błędów żywieniowych popełnianych przez tę grupę populacyjną, co jest szczególnie niekorzystne ze względu na ciągłe

jeszcze intensywny rozwój fizyczny, ale również społeczny i psychiczny młodzieży. Stąd niezwykle istotne jest pogłębianie wiedzy dotyczącej uwarunkowań spożycia tej grupy produktów oraz ich akceptacji, gdyż dzięki temu możliwe będzie projektowanie skutecznych działań ukierunkowanych na ograniczenie ich spożycia. Odnosząc się do powyższych spostrzeżeń, stwierdzam, że przedmiot rozprawy stanowi istotny problem naukowy, którego eksploracja wnosi nową wiedzę do dyscypliny naukowej. Dokonany przez Doktorantkę wybór problemu naukowego i sposób jego rozwiązania uzasadnia sformułowany tytuł rozprawy, aczkolwiek w mojej opinii mógłby brzmieć „Zachowania i postawy wobec napojów energetyzujących oraz uwarunkowania ich akceptacji”.

Formalna ocena rozprawy

Przedstawiona do recenzji praca doktorska jest obszerną pracą – zawiera 247 stron maszynopisu. Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny i składa się z sześciu rozdziałów, podsumowania i wniosków, bibliografii, aneksu zawierającego narzędzia badawcze, spisu tabel i rysunków oraz streszczeń w jęz. polskim i angielskim. Struktura pracy odzwierciedla typowy dla tego typu prac układ, aczkolwiek zwraca uwagę rozbudowany wstęp, w którym na 3 stronach zawarte zostały szczegółowe informacje dotyczące przedmiotu rozprawy, co w mojej opinii nie było konieczne. Autorka zawarła na 50 stronach analizę stanu wiedzy w obszarze przedmiotu badań, opartą na przeglądzie literaturowym i rezultatach wcześniejszych badań. Cel, zakres pracy, hipotezy badawcze oraz materiał i metodyka zostały przedstawione na 17 stronach, a wyniki i ich dyskusja na kolejnych 112 stronach. Jest to obszerny rozdział, w którym zawarto 60 tabel i 6 rysunków prezentujących wyniki badań wraz z ich omówieniem. W rozdziale podsumowanie i wnioski dokonano podsumowania, aczkolwiek nie wyodrębniono jednoznacznie wniosków. Spis literatury został przedstawiony na 31 stronach, przy czym oddzielnie zostały przedstawione publikacje z czasopism naukowych (326 pozycji), pozycje zwarte (32 pozycje), akty prawne (4 pozycje) oraz netografia (51 pozycji). Do przygotowania przeglądu piśmiennictwa oraz dyskusji wyników wykorzystane zostały zarówno prace pochodzące z czasopism o zasięgu międzynarodowym, jak i opublikowane w jęz. polskim, a dużą jego część stanowią publikacje naukowe z ostatnich 10 lat. Wykorzystana literatura przedmiotu wskazuje na dobre przygotowanie literaturowe Doktorantki do analizy podjętego problemu badawczego i duży wkład pracy w przedstawienie omawianych zagadnień.

W podsumowaniu oceny formalnej pracy stwierdzam, że relacje pomiędzy teoretyczną, metodyczną i empiryczną częścią rozprawy są właściwe, aczkolwiek praca jest zbyt obszerna. Można byłoby uwzględnić w pracy zagadnienia przedstawić bardziej syntetycznie, zarówno w części przeglądu piśmiennictwa, jak i prezentacji wyników badania. Dysertacja jest na ogół dobrze dopracowana pod względem edycyjnym. Biorąc pod uwagę wszystkie składowe pracy oraz jej strukturę, oceniam rozprawę doktorską mgr inż. Katarzyny Żyłka pozytywnie z zastrzeżeniami dotyczącymi bardziej skondensowanej prezentacji treści zawartych w pracy.

Ocena merytoryczna pracy

Cel pracy został sformułowany bardzo szczegółowo, a mianowicie „identyfikacja postaw i zachowań wobec napojów energetyzujących i ocena zależności, jakie pomiędzy nimi występują, a także analiza związku spożywania napojów energetyzujących ze stanem odżywienia oraz z wybranymi elementami stylu życia młodzieży. Ponadto jako cel badań postawiono ocenę akceptacji napojów energetyzujących przez młodzież, w kontekście podstawowych wyróżników jakości organoleptycznej tych napojów”. W mojej ocenie lepszym rozwiązaniem byłoby sformułowanie celu ogólnego i celów szczegółowych. Można byłoby wówczas powiązać poszczególne cele szczegółowe ze sformułowanymi hipotezami badawczymi. Brak celów szczegółowych w pewnym sensie zastępuje bardzo szczegółowo przedstawiony zakres pracy badawczej, obejmujący 8 działań takich, jak ocena, identyfikacja, analiza, czy określenie. Doktorantka sformułowała cztery hipotezy badawcze. Ocena ich pod względem merytorycznym jest trudna, ze względu na brak ich uzasadnienia w przeglądzie piśmiennictwa. Proszę aby w trakcie obrony Doktorantka wskazała uzasadnienie dla sformułowania hipotezy I, czyli „częstość spożywania oraz poziom jednorazowego spożycia napojów energetyzujących nie są warunkowane płcią, etapem kształcenia, statusem socjoekonomicznymi oraz wynikami w nauce”. Dlaczego uwzględniono właśnie takie zmienne opisujące uczestników badania? Biorąc pod uwagę same sformułowania hipotez należy zauważyć, że w hipotezie drugiej i trzeciej nieuprawnione jest użycie następujących sformułowań: „postawa implikuje zachowanie” oraz „jest czynnikiem wpływającym niekorzystnie na stan odżywienia itd. ...”. Doktorantka przeprowadziła badanie przekrojowe, a nie podłużne, co nie pozwala na określanie związków przyczynowo-skutkowych, a jedynie na stwierdzanie różnic między grupami wyodrębnionymi ze względu na określone zmienne. Należy ponadto pamiętać o dwustronnym związku między postawą i zachowaniami: postawa może warunkować zachowanie, ale zachowanie może również warunkować postawę, stąd orzekanie o postawie jako czynniku warunkującym zachowanie wymaga ostrożności. W sformułowaniu hipotezy nr 4, która brzmi „Poziom akceptacji napojów energetyzujących jest wypadkową smaku, zapachu, wyglądu i poziomu nasycenia CO²” zabrakło moim zdaniem słowa „oceny” poszczególnych wyróżników.

W części literaturowej Doktorantka wyodrębniła trzy podrozdziały, w których opisała rynek napojów energetyzujących, następnie specyfikę tych napojów oraz zachowania żywieniowe młodzieży oraz ich uwarunkowania. W mojej opinii część pracy, w której został przedstawiony rynek napojów energetyzujących na świecie i w Polsce, bezpieczeństwo spożywania napojów energetyzujących, uregulowania prawne, strategie marketingowe stosowane na rynku napojów energetyzujących, perspektywy i zagrożenia dla rozwoju rynku napojów energetyzujących jest zbyt obszerny z uwagi na temat rozprawy. Uwaga dotyczy zarówno podjętych zagadnień, ale również szczegółowości ich przedstawienia. Podobna uwaga dotyczy kolejnej części, a mianowicie rozdziału poświęconego specyfice napojów

energetyzujących w kontekście właściwości i zagrożeń związanych z ich spożywaniem. W mojej opinii bardzo szczegółowa charakterystyka poszczególnych składników napojów energetyzujących, w tym kofeiny, tauryny, glukuronolaktonu, L-karnityny, inozytolu, wyciągu guarany, wyciągu z żeńszenu, cukrów dodanych nie jest konieczna, gdy badane są zachowania młodzieży, a nie szczegółowa znajomość składu produktu i oddziaływania składników na organizm. Natomiast część rozprawy poświęcona ocenie ryzyka zdrowotnego związanego z konsumpcją napojów energetyzujących zawiera wiedzę na temat konsekwencji spożywania napojów energetyzujących. Wyczerpujące omówienie tego zagadnienia jest mocną stroną przeglądu piśmiennictwa, aczkolwiek sugerowałabym bardziej klarowny podział w prezentacji wyników uzyskanych w grupie dorosłych osób oraz młodzieży i dzieci, np. nie wiadomo czy stwierdzone ryzyko osteoporozy stwierdzano już w grupie dzieci.

W kolejnej części przeglądu piśmiennictwa poświęconej zachowaniom żywieniowym młodzieży oraz ich uwarunkowaniom Doktorantka bardzo szczegółowo wyjaśniła istotę postawy, a następnie jej związek z zachowaniami z wykorzystaniem teorii planowych zachowań. W mojej opinii tak duża szczegółowość w prezentowaniu tej teorii nie jest uzasadniona w sytuacji, gdy jej założenia nie były wykorzystane jako podstawa teoretyczna w badaniu empirycznym. Podobna uwaga, tj. dotycząca nadmiernej szczegółowości, dotyczy rozważań w odniesieniu do wyjaśniania istoty statusu socjoekonomicznego i innych czynników determinujących zachowania żywieniowe. Natomiast zabrakło wyników badań pokazujących znaczenie tych czynników w warunkowaniu konsumpcji napojów energetyzujących. Brak takich badań lub ich ograniczona dostępność, w mojej opinii, byłoby doskonałym potwierdzeniem zasadności podjęcia badań. W sytuacji braku badań uzasadniona byłaby prezentacja wyników badań dotyczących uwarunkowań spożywania produktów o zbliżonej charakterystyce. Podsumowując, stwierdzam, że część teoretyczna została przedstawiona bardzo obszernie, głównie w ujęciu bardzo ogólnym, natomiast zabrakło uzasadnienia do niektórych hipotez badawczych.

W ocenie zastosowanej w badaniach metodyki stwierdzam, że same metody badawcze, tj. badanie ankietowe i test konsumencki zostały dobrane właściwie. Pewne wątpliwości budzi ich sposób przedstawienia oraz struktura tego rozdziału. Brakuje pogrupowania przedstawianych treści w oddzielne części, tj. dobór grupy badanej, charakterystyka narzędzia badawczego, wykaz zmiennych, analiza statystyczna, co znacznie utrudnia zapoznanie się z metodyką. W rozdziale tym pojawiają się informacje na temat celu (np. str. 72), przedstawiane są wyniki (rysunki 9-11), co nie mieści się w zakresie tej części pracy. Dodatkowego wyjaśnienia wymaga walidacja skali do pomiaru postaw, gdyż na podstawie analizy danych liczbowych zawartych w tabeli II nie są jasne kryteria eliminowania poszczególnych stwierdzeń ze skali. Brakuje informacji na temat granicznych wielkości przedstawionych wskaźników. Brakuje także informacji o tym, co zdecydowało o wyznaczeniu zakresów punktowych postaw negatywnych, ambiwalentnych i pozytywnych (Tab. III).

W rozdziale Omówienie wyników i ich dyskusja przedstawione zostały poszczególne zagadnienia w formie odrębnych podrozdziałów. Sposób prezentacji wyników w połączeniu z ich dyskusją jest w zasadzie poprawny, ale znacznie utrudnia zapoznanie się z uzyskanymi wynikami. W ocenianej pracy fragmenty dyskusji, często bardzo obszerne i tylko luźno związane z wynikami (np. dotyczące wieku rozpoczęcia palenia papierosów czy spożywania alkoholu, wpływu rodziny na palenie papierosów czy nadmierną masę ciała - str.94), a także poprzedzające prezentację wyników badań własnych, utrudniają zapoznanie się z uzyskanymi rezultatami. Ponadto w tym rozdziale zbyt szczegółowo prezentowane są inne badania, np. nie tylko wyniki, ale również cel przywoływanych badań. Ta część pracy zawiera wiele zdań, ponownie informujących o aspektach metodycznych, które są powtórzeniami lub uzupełnieniami części poświęconej metodyce. W rezultacie nadmiernej obszerności pojawia się pytanie o to, co udało się ustalić w wyniku przeprowadzonych analiz.

W poszczególnych podrozdziałach prezentujących wyniki badania brakuje syntetycznego podsumowania wyników, co byłoby także ułatwieniem w ich dyskusowaniu. Na zakończenie prezentacji wyników dotyczących konkretnego zagadnienia i ich omówienia pojawia się natomiast zdanie informujące o efekcie weryfikacji hipotezy. I tak na str.120 pojawia się zdanie "Hipoteza I-sza została zweryfikowana negatywnie: częstość spożywania oraz poziom jednorazowego spożycia napojów energetyzujących nie są warunkowane płcią, etapem kształcenia, statusem socjoekonomicznym oraz wynikami w nauce". Proszę o wyjaśnienie co to znaczy. Jeśli oznacza to potwierdzenie istnienia różnic, to nie zgadza się to z uzyskanymi wynikami, np. częstość spożywania napojów energetyzujących była istotnie różna w grupach wyodrębnionych ze względu na płeć, etap kształcenia i wyniki w nauce, podczas gdy nie wykazano różnic po uwzględnieniu SES (tab. V), podczas gdy w przypadku poziomu jednorazowego spożycia nie wykazano istotnych różnic po uwzględnieniu SES, ale również etapu kształcenia (Tab. VII). Proszę o odpowiedź dlaczego tak sformułowano hipotezę, w rezultacie czego potwierdzenie różnic w przypadku jednej zmiennej prowadzi do odrzucenia hipotezy, czy dobór zmiennych był uzasadniony wynikami wcześniejszych badań?

Proszę w trakcie publicznej obrony o odpowiedź na pytanie, co zdecydowało o poszukiwaniu związku między częstością spożywania napojów energetyzujących a spożywaniem poszczególnych produktów spożywczych i jaka jest aplikacyjność uzyskanych wyników. Używanie w tym kontekście słowa „wpływ” jest nieuprawnione, np. wpływ spożycia napojów energetyzujących na spożywanie ryb (str. 145). Proszę o opinię Doktorantki, czy brała Pani pod uwagę, że ograniczenie tych analiz do wybranych produktów albo zastosowanie bardziej syntetycznych wskaźników (np. z wykorzystaniem analizy czynnikowej) dałoby łatwiejsze do interpretacji wyniki. W mojej opinii używanie określenia stan odżywienia w celu pracy jest właściwe, ale zdecydowanie właściwsze byłoby w trakcie prezentacji wyników ograniczenie się do jednego wskaźnika antropometrycznego, który w tych analizach wykorzystano, tj. BMI i kategorii wyodrębnionych na podstawie tego wskaźnika. Proszę o informację czy osoby oceniające różne napoje energetyzujące różniły się pod względem

częstotliwości spożywania napojów energetyzujących i czy tę cechę uwzględniono w trakcie analizy uzyskanych ocen, a jeśli nie – to dlaczego.

W tej części pracy znajduje się wiele błędów stylistyczno-merytorycznych, np. „w tabelach zaprezentowano dane dotyczące kształtowania się zależności w odniesieniu do płci itd.”, „czas ekranowy wynosił”. Zastanawiające jest, dlaczego Doktorantka stosuje numerację tabel w pracy z wykorzystaniem liczb rzymskich, a w aneksie arabskich, podczas gdy można było dodać do numeru tabel prezentowanych w aneksie literę A. Zapoznanie się z wynikami prezentowanymi tylko w postaci elektronicznej jest dużym utrudnieniem dla czytelnika. Moim zdaniem, bardziej syntetyczne ujęcie poszczególnych części pracy z uwzględnieniem wcześniejszych uwag, dałoby szansę zaprezentowania przywoływanych tabel w Aneksie pracy.

Podsumowując ocenę omówienia wyników przygotowanego przez Doktorantkę, stwierdzam, że poprowadzenie dyskusji łącznie z wynikami, nie pozwoliło na bardziej całościowe omówienie własnych wyników w świetle dostępnej literatury. Doktorantka nie ustrzegła się w tym rozdziale uchybień, w tym przede wszystkim zbyt długiego omówienia wyników własnych oraz pochodzących z innych badań, co sprawia, że w wielu miejscach dyskusja przypomina swoim charakterem przegląd piśmiennictwa.

Po zapoznaniu się z rozdziałem „Podsumowanie i wnioski” stwierdzam, że Doktorantka nie sformułowała w tradycyjny sposób zarówno stwierdzeń wynikających ze zrealizowanych badań, jak i wniosków. W części tej opisała ponownie najważniejsze wyniki badań, co można uznać za równoważne z zazwyczaj formułowanymi w tego typu pracach stwierdzeniami, poinformowała o weryfikacji hipotez badawczych, natomiast zabrakło wyodrębnionych wniosków. Natomiast Pani mgr inż. Katarzyna Żyłka odniosła się do zrealizowanego badania i uzyskanych w nim wyników, przedstawiając mocne i słabe strony. Zgadzam się z tymi uwagami, aczkolwiek zabrakło odniesienia do specyfiki badań (badania przekrojowe) i możliwości wykorzystania uzyskanych w ten sposób wyników do orzekania o związkach przyczynowo-skutkowych.

Podsumowując opinię merytoryczną stwierdzam, że pracę należy ocenić jako opracowanie, w którym zrealizowany został założony zakres badań i postawione cele. Doktorantka przedstawiła powiązania pomiędzy wybranymi cechami młodzieży, ich postawami względem napojów energetyzujących oraz zachowaniami uczniów. Jako odrębny wątek przedstawione zostały wyniki oceny organoleptycznej, natomiast powiązanie jej ze spożywaniem napojów energetyzujących byłoby doskonałym uzupełnieniem rozważań zamieszczonych w pracy. Sposób wykonania badań, ich opis i przeprowadzona analiza danych wskazują, że Doktorantka, pomimo uwag przedstawionych w recenzji, wykazała się odpowiednią sprawnością warsztatową i umiejętnością prowadzenia prac badawczych oraz oceną wyników badań. Uzyskany w badaniach materiał empiryczny posiada potencjał do wykorzystania w formie publikacji, a także może mieć zastosowanie aplikacyjne w opracowywaniu różnych strategii, w tym działań edukacyjnych skierowanych do uczniów w celu ograniczenia spożycia tej grupy produktów. Przedstawione w recenzji uwagi oraz

wymienione uchybienia nie deprecjonują wartości pracy, lecz mają na celu wskazanie Doktorantce tych elementów, które wymagają szczególnego uwzględnienia w ramach doskonalenia warsztatu pracy badawczej.

Podsumowanie

Rozprawa mgr inż. Katarzyny Żyłka, stanowiąca podstawę postępowania doktorskiego, jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego i dowodzi, że Doktorantka nabyła kompetencje niezbędne w samodzielnym prowadzeniu badań naukowych. Wybór istotnej pod względem naukowym i aktualnej tematyki badawczej, a także sposób jej opracowania świadczą o Jej dużej wiedzy o przedmiocie podjętych badań. Otrzymane wyniki pracy są wartościowe pod względem poznawczym i wnoszą oryginalny wkład do rozwoju wiedzy z zakresu nauk o zarządzaniu i jakości, ponadto dobrze wpisują się w obecny nurt badań obejmujący zachowania konsumencki i ich uwarunkowania. Mając powyższe na uwadze, stwierdzam, że przedstawiona do oceny praca spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim wymienione w Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14.03.2003 r. (Dz. U. Nr 65, poz. 595, art. 13.1 z późn. zm.). Na tej podstawie wnioskuję do Rady Naukowej Wydziału Zarządzania i Nauk o Jakości Uniwersytetu Morskiego w Gdyni o dopuszczenie Pani mgr inż. Katarzyna Żyłka do dalszych etapów postępowania doktorskiego i publicznej obrony.

Warszawa 16.09.21

M. Żyłka